

BÜYÜMENİN BİR KAYNAĞI OLARAK TİCARİ DİŐA AÇIKLIK*

Sinem Yapar SAÇIK**

Özet

Küreselleşme sürecinin en büyük etkisi uluslararası ticari ilişkiler alanında ortaya çıkmaktadır. Ülkeler bu süreçte ticaretlerini liberalize ederek dışa daha çok açılmakta ve bu uygulamalar ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Ticari dışa açıklığın ölçüm yöntemleri çok çeşitli olmakla birlikte, yapılan uygulamalı çalışmaların çok büyük bir kısmında, hangi ölçüt kullanılırsa kullanılsın, ticari dışa açıklığın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Küreselleşme, Ticari Dışa Açıklık, Ticari Dışa Açıklık Ölçütleri, Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Abstract

The greatest influence of globalization process reveals in the field of international commercial relations. Countries open much more by liberalizing their trades in this process and these applications influence economic growth. Measuring methods of trade openness is too various and it's seen that trade openness positively affects economic growth whichever criterion is used, in a large range of applied studies

Key words: Globalization, Trade Openness, Criteria of Trade Openness, Trade Openness and its relation with Economic Growth

1. GiriŐ

Son zamanların en popüler kavramlarından biri olan küreselleşmenin ekonomik anlamda en eski boyutu, ticaret alanında yaşanan küreselleşmedir. Ticaretin küreselleŐmesinden kasıt, ülkeler arası mal ve hizmet ihracat ve

---

* Bu çalışma, Sinem Yapar Saçık tarafından Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD'de, Doç. Dr. Doğan Uysal danışmanlığında hazırlanmış ve 03.12.2008 tarihinde savunularak kabul edilmiş olan "Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1980-2006)" başlıklı doktora tezinin bir özetidir.

** ArŐ. Gör. Dr., Karamanođlu Mehmetbey Üniversitesi, İİBF, İktisat ABD

ithalat faaliyetlerinde meydana gelen artış nedeniyle serbest ticaretin gelişmesi, karşılıklı bağımlılığın ve benzerliğin artmasıdır. 1970-1980 döneminde dünya ekonomisinde yaşanan değişimler, birçok gelişmekte olan ülkeyi de dışa açık ekonomi politikaları uygulamaya yöneltmiş ve böylece ülkeler arasında artan entegrasyon, küreselleşmenin olumlu ve olumsuz etkilerinin tüm dünya ülkelerinde çok daha fazla hissedilmesine neden olmuştur.

İthal ikameci kalkınma stratejisinden dışa yönelik kalkınma stratejisine geçişle birlikte, dışa açık ekonomi politikalarının büyüme üzerindeki etkileri konulu çalışmalar da artma eğilimine girmiştir. Ticari dışa açıklık, finansal dışa açıklık ve işgücünün dışa açıklığını kapsayan dışa açıklık, bir ekonominin bu üç alanda dünya ile entegrasyon sağlaması olarak tanımlanabilir. Çalışmada ele alınan ticari dışa açıklık ise, ticari liberalizasyonun bir yansıması ya da sonucu olarak, ülkelerin dış dünya ile gerçekleştirdiği ticari ilişkilerinde ne derece serbest ya da ne derece katı politikalar uyguladığının bir göstergesidir.

Bu çerçevede, çalışmada ilk olarak küreselleşme ve küreselleşmenin en önemli alanlarında biri olarak ticarete küreselleşme, küreselleşmenin göstergelerinden biri olarak ticari dışa açıklık ve ticari dışa açıklığın finansal dışa açıklık ile ilişkisi incelenecektir. Daha sonra yedi başlık altında sınıflandırılan ticari dışa açıklık ölçütleri incelenecek, son olarak da ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, bu konuda daha önce daha önce yapılmış olan bilimsel çalışmalar eşliğinde incelenecektir. Çalışma sonuç bölümü ile son bulacaktır.

2. Küreselleşmenin ve Ülkelerin Dünyaya Entegrasyonunun Bir Göstergesi Olarak Ticari Dışa Açıklık

Dışa açıklık küreselleşme süreci ile birlikte ülkelerin diğer ülkelere ne derece entegre olduğunu, içe ya da dışa dönük ekonomi politikalarından hangisini daha fazla uyguladığını açıklamak için kullanılan bir kavramdır. Dışa açık ekonomi politikası uygulamak, ticari ve finansal politikaları liberalize etmek ile mümkündür. Başka bir ifade ile ticari ve finansal dışa açıklık bu alanlarda liberal ekonomi politikalarının uygulanması ile gerçekleşmektedir. Ülkelerin ekonomik olarak dünyaya entegrasyonunun ve dolayısıyla küreselleşme derecesinin ölçülmesinde, ülkelerin ticari dışa açıklık ve finansal dışa açıklık göstergeleri dikkate alınmaktadır. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında ilk olarak küreselleşme olgusuna ve ticaret alanında yaşanan küre-

sellemeye kısaca değinilecek, daha sonra ticari açıklık kavramı üzerinde ayrıntılarıyla durulacaktır.

2.1. Küreselleşme Kavramına Kısa Bir Bakış

Son çeyrek asırdır dünya ekonomisini artan bir hızla şekillendiren olgu küreselleşmedir. “Her tür ideolojinin bir kulüp gibi kullanabileceği çok amaçlı bir etikete dönüşen” (Moore, 2003: 15) küreselleşme, “küresel ticaret” ve dolayısıyla “ticari açıklık” kavramına ışık tutması adına önem taşımaktadır.

Küreselleşme, moda haline gelen bir kavram olmasına rağmen, tanımsal olarak üzerinde tam olarak uzlaşma sağlanan bir kavram değildir. Kongar, küreselleşmeyi, körlerin fili tanımlamasına benzetmektedir. Kimisi bacağı tutup ağaç gövdesine, kimisi dişini tutup mermer bir kılıca, kimisi de kulağını tutup büyük bir kepeğe benzetmektedir (Kongar, 2002: 18). Her bilim dalına göre farklı açılardan ele alınan kavram, kimi çalışmalarda tanım olarak ifade edilirken, kimilerinde ise sürecin özelliklerini betimleyici nitelikte ele alınmıştır.

Küreselleşmeyi dar ve yalın şekilde tanımlamaya çalışan yazarlara göre küreselleşme, “dünyalaşma” (Bolay, 2002: 58), “homojenleşme” (Tağraf, 2002: 36), “dünya toplumlarının bir araya getirilmesi süreci” (Modelski, 2006: 193), yeni dünya düzeni, dünyanın küçülmesi ve adeta bir köy haline gelmesi vb. şekillerde tanımlanmaktadır.

Ekonomik açıdan ise küreselleşme, “mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, teknolojik birikimin ve finansal kaynakların ülkeler arasında serbestçe dolaşabildiği ve faktör, mal, hizmet ve finans piyasalarının giderek bütünleştiği bir süreç” (Şenses, 2004: 13) ya da, “ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklemlenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi” (Yeldan, 2004: 13) olarak tanımlanabilmektedir.

Bir süreç olarak küreselleşmenin nasıl ve ne zaman başladığı konusunda görüş birliği bulunmamakla birlikte, sürecin değişik dönemlerden geçtiği, bu dönemlerde farklı boyutlarının ortaya çıktığı ve süreci etkileyen faktörlerin neler olduğu konularında ise hemen hemen görüş birliğine varılmıştır. Küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığı yönündeki görüşler çoğunluktadır. Örneğin Hirst ve Thompson, günümüzdeki dünya ekonomisinin, bazı yönleriyle, 1870-1914 arasındaki rejimden daha az açık ve daha az bütünlümlü

olduğunu savunmaktadırlar (Hirst ve Thompson, 2006: 35). Rodrik de aynı görüşe sahip bir başka düşünürdür (Rodrik,1999: 23).

Küreselleşme genellikle iki ya da üç zaman diliminde (küreselleşme dalgaları) incelenmektedir. Küreselleşmeyi iki evre halinde inceleyen bazı yazarlar (Yeldan, 2004; Baldwin ve Martin, 1999), 19.yy. ortalarından Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemi birinci küreselleşme dalgası olarak görmektedirler. Yılmaz ise birinci küreselleşmeyi 18.yy. Sanayi Devrimi ile özdeşleştirmektedir (Yılmaz, 2004: 36). Bu düşünürler 20.yy.'ın ortalarından günümüze kadar olan dönemi ise ikinci küreselleşme dalgası olarak nitelendirmektedirler. Bu ikili ayrımın temelinde teknolojik yenilikler ve tek merkezli bir dünya sistemine geçiş yatmaktadır. Küreselleşmeyi üç evrede inceleyen düşünürler ise (Oran, 2000; Kazgan,2005), ilk evreyi çok daha eski tarihlere (15.yy. Rönesans döneminde merkantilist politikalar sonucu coğrafi keşiflerin başlamasına) dayandırmaktadırlar.

Küreselleşme sürecini etkileyen faktörler; ekonomik, siyasal ve teknolojik faktörlerdir. Ekonomik faktörler içerisinde, liberalizasyon politikaları, ÇUŞ'lar ve iktisadi kuruluşlar yer almaktadır.

Küreselleşme üç alanda hissedilen bir olgudur. Bunlar: Sosyo-kültürel küreselleşme, siyasal küreselleşme ve ekonomik küreselleşmedir. Çok yönlü bir süreç olan küreselleşmenin etki ettiği alanlardan en önemlisi ekonomik küreselleşmedir. Ekonomik küreselleşmenin etkileri ise emek piyasalarında, bilgi ve fikir piyasalarında, para ve sermaye piyasalarında, üretimde ve çalışmanın ilgi alanı gereği özellikle de ticarete ayrı ayrı ortaya konabilmektedir (Aslan, 2005: 11-18).

2.2. Ticarete Küreselleşme

Ticaretin küreselleşmesi; var olan uluslararası mal ve hizmet akımlarının, başka bir ifade ile uluslararası ticaretin, ulus ve ulus-üstü aktörlerce serbestleştirilmesi sonucu, engel tanımaz hale gelmesi ve giderek artan boyutlarda gerçekleşmesidir. Uluslararası ticaret yüzyıllardır gerçekleştirilmekle birlikte*, küresel boyutlara ulaşmasının, bazı düşünürlerce 1870'lerden,

* Bir tüccar sınıfının ve uluslararası ticaretin Antik Mezopotamya'dan beri var olduğu bilinmektedir. M.Ö. 9. yüzyıldan 3. yüzyıla kadar Akdeniz, geniş bir alışveriş ağının merkezinde kalmaktaydı ve banka ve ticari faaliyetler Akdeniz ve Karadeniz üzerinde yayılmaktaydı. Ortaçağ Avrupası'na daha yakın olan İslam Dünyası ise 8.yüzyıldan 11.yüzyıla kadar çok yaygınlaşmış bir ticari faaliyetin merkeziydi (Adda,2003;20).

bazı düşünürlerce ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük miktarlara ulaştığı düşünülmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrası 1944 tarihinde gerçekleştirilen Bretton Woods Konferansı sonucunda oluşturulan 1947 tarihli GATT ile serbest küresel ticaretin ivme kazandığı yönünde söylemler mevcuttur. GATT, (1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne -DTÖ- dönüşene kadar) sanayi mallarında küresel ticaretin kurallarını belirlemiş ve bu mallarda büyük ölçüde uluslararası ticareti serbestleştirme amacını gerçekleştirmiştir. GATT özellikle gümrük tarifeleri üzerinde durmuştur. Anlaşmaya taraf ülkelerin, sanayi ürünlerinde belirli aralıklarla tarife indirimlerinde bulunmaları ve korumanın zorunlu olduğu ürünlerde ise tercihen gümrük tarifeleri ile bunun sağlanması gerektiği karara bağlanmıştır. A. Rose 2005 yılında, GATT/DTÖ üyeliği ile uluslararası ticaret politikalarının ilişkilerini analiz ettiği çalışmasında şu sonuçlara ulaşmıştır: Altmış civarında ticaret politikası ölçüsü kullanmasına rağmen, çok taraflı ticaret sistemi üyeliği ile liberal ticaret politikaları arasında güçlü kanıtlar elde edememiştir. GATT/DTÖ üyeleri ile üye olmayanları karşılaştırdığında, tarifeler, tarife dışı engeller, fiyat temelli önlemler ve açıklık açısından hemen hemen hiçbir fark olmadığını ortaya koymuştur (Rose, 2005: 19). Çeştepe'ye göre ise, GATT/DTÖ, birbirinden yoğun anlaşmaları ile ticareti kısıtlayan engellerin birçoğunu kaldırmıştır. Günümüzde ortalama gümrük tarifeleri, GATT'ın yürürlüğe girdiği tarihteki oranların onda birine (%40'lardan %4'ün altına) düşmüştür. Dünya ticareti ise 1950'den bu yana 14 kat artış göstermiştir (Çeştepe, 2005: 214). Bu gelişmeye rağmen halen üzerinde uzlaşma sağlanamamış birçok konu (tarım, çevre, vb.) mevcuttur. Yakın tarihte GATT/DTÖ dışında küresel ticareti etkileyen diğer faktörler ise IMF ve DB gibi küresel iktisadi kuruluşlar ve küresel yabancı yatırımlardır.

Ticarette yaşanan küreselleşmenin ölçülmesinde, farklı kurumlar ve araştırmacılar tarafından, çok çeşitli göstergeler kullanılmıştır. Dış ticaretin büyüme oranı, dış ticaretin kıtalararası büyüme oranı, dış ticaret hacminin (ihracat + ithalat) GSYİH'ya oranı, ihracatın GSYİH'ya oranı, ithalatın GSYİH'ya oranı, ülkelerin mal ve hizmet fiyatlarında yakınlaşma, tarife oranlarındaki değişim ve görünmez engeller gibi birçok farklı ölçü ticarete yaşanan küreselleşmenin göstergeleri olarak kabul edilmektedir.

Küresel ticaretin göstergelerinden biri olarak ihracat ve ithalat rakamlarının GSYİH'ya ve diğer bir yöntem toplam olarak da dış ticaret hacminin GSYİH'ya oranları incelenebilir. Tablo 1.1.'de 1970-2006 dönemi ihracat ve

ithalat rakamları ile bunların GSYİH'ya oranları yer almaktadır. Toplam dış ticaret hacminin toplam yurt içi üretime oranlanması ile ticari açıklık oranları elde edilir. İhracat / GSYİH, ithalat / GSYİH ve (ihracat + ithalat) / GSYİH oranları ticari dışa açıklığın göstergeleridir ve ticaretin küreselleşmesinde kullanılan geleneksel gösterge olarak kabul edilmektedir.

Tablo 1.1.: Küresel Ticaret İle İlgili Göstergeler
(Milyar U.S. \$, Cari Fiyatlarla)

	İhracat	İthalat	GSYİH	İhracat/ GSYİH (%)	İthalat/ GSYİH (%)	(İhracat +İthalat)/ GSYİH (%)
1970	317	329	3,236	9.8	10.2	20.0
1975	877	912	6,376	13.8	14.3	28.1
1980	2,034	2,075	11,858	17.2	17.5	34.7
1985	1,954	2,015	12,987	15.0	15.5	30.5
1990	3,449	3,550	22,057	15.6	16.1	31.7
1991	3,515	3,633	23,125	15.2	15.7	30.9
1992	3,765	3,881	24,692	15.2	15.7	30.9
1993	3,781	3,876	25,134	15.0	15.4	30.4
1994	4,326	4,428	26,798	16.1	16.5	32.6
1995	5,164	5,284	29,555	17.5	17.9	35.4
1996	5,402	5,546	30,171	17.9	18.4	36.3
1997	5,590	5,739	30,010	18.6	19.1	37.7
1998	5,500	5,682	29,763	18.5	19.1	37.6
1999	5,711	5,920	30,853	18.5	19.2	37.7
2000	6,454	6,725	31,679	20.4	21.2	41.6
2001	6,186	6,482	31,462	19.7	20.6	41.3
2002	6,487	6,742	32,717	19.8	20.6	41.4
2003	7,580	7,858	36,756	20.6	21.4	42.0
2004	9,211	9,559	41,278	22.3	23.2	45.5
2005	10,468	10,837	44,475	23.5	24.4	47.9

Kaynak: United Nations Statistics Division (<http://unstats.un.org/>) ve World Trade Organization Statistics Database (<http://stat.wto.org/>) verileri bir araya getirilmiş ve hesaplanmıştır.

Tablo 1.1.'de yer alan ihracat ve ithalat rakamları yıllar itibariyle incelendiğinde büyük miktarlara ulaşan artış hızı dikkat çekicidir. 1970 yılında 317 milyar \$ olan dünya toplam ihracatı 2005 yılına gelindiğinde 10,468 milyar \$'a ulaşmıştır. Bu rakam 2006 yılında, 1970 yılına göre, ihracatın yaklaşık 330 kat arttığını göstermektedir. İthalat rakamları incelendiğinde 1970 yılında 329 milyar \$ olan dünya toplam ithalatı, 2005 yılında 10,837 milyar \$'a ulaşmış ve (ihracatta yaşanan artış kadar) yaklaşık 330 kat artmıştır. GSYİH ise 1970 yılında 3,236 milyar \$ iken, 2005 yılında 44,475 milyar \$'a ulaşmıştır. Bu rakam ise GSYİH'nin 2005 yılında, 1970 yılına göre, yaklaşık 138 kat artmış olması demektir. 2005 yılında 1970 yılına göre, ihracat 330, ithalat 330 ve GSYİH ise 138 kat artmıştır. İhracat ve ithalat, GSYİH'dan çok daha yüksek bir artış göstermiştir. Dünya üretimi 138 kat artarken ihracat ve ithalat 330 kat artmıştır. Bu hızlı artış, küresel ticaret artışlarının bir göstergesidir.

Tablo 1.1.'deki ihracat ve ithalat verilerinin GSYİH'ya oranlanması ile elde edilen ticari açıklık göstergeleri ise ülkelerin giderek daha fazla dışa açık hale geldiğinin işaretidir. İhracat ve ithalat toplamının GSYİH'ya oranı 1970 yılında %20 iken, 2005 yılında %47.9'a yükselmiştir. Ticari açıklığın bu yüksek artışı, ihracat ve ithalatın ayrı ayrı GSYİH'ya oranlanması ile elde edilen verilerde de görülmektedir.

Küresel ticaretin önemli göstergelerinden biri de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dünya toplam ihracat ve ithalat hacminden aldıkları paylardır. Aşağıda yer alan Tablo 1.2.'de 1980-2006 yıllarına ait, gelişmiş ülkeler (GÜ), gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) ve geçiş ekonomilerinin (GE) dünya toplam ihracat ve ithalatından aldıkları paylar yer almaktadır.

Tablo 1.2.: Ülke Gruplarına Göre Ticaret Payları (%)

	1980	1985	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Dünya İhr.	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
GÜ	65.3	68.4	72.0	69.8	65.7	66.2	65.5	64.9	62.8	60.3	59.1
GOÜ	29.4	25.3	24.2	27.6	31.7	31.0	31.7	32.0	33.7	35.9	36.8
GE	5.3	6.3	3.8	2.6	2.6	2.8	2.8	3.1	3.5	3.8	4.1
Dünya İth.	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
GÜ	71.1	71.1	73.4	69.0	69.5	69.4	68.9	68.6	66.8	65.7	64.9
GOÜ	23.8	23.0	22.3	28.6	28.7	28.4	28.8	28.8	30.5	31.3	32.1
GE	5.1	5.9	4.3	2.4	1.8	2.2	2.3	2.6	2.7	3.0	3.0

Kaynak: United Nations Conference on Trade and Development, *UNCTAD Handbook of Statistics - 2006, 2007*, ss.10-11.

Tabloda yer alan ticaret paylarından görüldüğü gibi, gelişmiş ülkeler, hem ihracat hem de ithalatta en yüksek paya sahip olan gruptur. Gelişmiş ülkelerin ticaret payları 1980’den itibaren düşüş gösterirken, gelişmekte olan ülkelerde ise hem ihracat hem de ithalat sürekli yükselme eğilimindedir. Ancak gelişmiş ülkelerde ihracatın büyüme hızı ile gelişmekte olan ülkelerde ihracatın büyüme hızı hesaplandığında, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülke paylarına yetişmesi kısa vadede mümkün görünmemektedir. Geçiş ekonomilerinde ise 2001 yılından itibaren az da olsa bir yükselme gözlenmektedir. Bu tablodan anlaşılmaktadır ki; küresel ticarete hakim konumda olan grup, şaşırtıcı olmamakla birlikte, gelişmiş ülkelerdir.

2.3. Ticari Dışa Açıklık Kavramı ve Ticari Dışa Açıklığın Nedeni Olarak Ticaret Kazançları

Ticari liberalizasyonun bir yansıması ya da sonucu olarak ticari dışa açıklık; ülkelerin dış dünya ile gerçekleştirdiği ticari ilişkilerinde ne derece serbest ya da ne derece katı politikalar uyguladığının ifadesidir. Liberalizasyon; Rruka’ya göre, ithalat kadar ihracatta da uygulanan koruma duvarlarını yumuşatmak ve ekonomiye yabancı yatırımlar ve rekabet getirmektir (Rruka, 2004: 8). Thirlwall ise ticari liberalizasyonu, duvarların yumuşatılmasından öte, ihracat ve ithalata karşı tüm uygulamaların yok edilmesi anlamında kullanmaktadır (Thirlwall, 2007: 24). Bu tanımlardan çıkan sonuç, ülkenin koruma önlemlerini tamamen ya da kısmen kaldırmasının başka bir ifade ile liberalizasyon derecesinin, o ülkenin dışa açıklığının göstergesi olduğudur.

Ülkelerin neden ticari liberalizasyona ihtiyaç duydukları ve dolayısıyla ticari açıdan neden dışa açık hale gelmeye çalıştıkları sorusu ise ticaretten elde etkileri kazançlar ile açıklanabilir. İki ülke arasında yapılan ticaretten sadece ihracatçı ülkenin kazançlı çıkacağı görüşünde olan Merkantilist anlayış günümüzde terk edilmiş olup ve ticaretten dinamik ve statik kazançlar elde edildiği kabul edilmektedir. Ticaretin uzun dönemde iki ülke açısından da büyümeyi ve refahı arttıracığı görüşü “mutlak üstünlük teorisi” ile A. Smith’e kadar uzanmaktadır.

Tupy, ticaretin tüm ülkelerin yararına olduğunu üç gerekçe ile şu şekilde açıklamaktadır (Tupy, 2005: 2): “İlk olarak, ticaret kaynakların dağılımında küresel etkinliği artırır. Bir bardak su, nehir kenarında yaşayan bir insan için çok az bir öneme sahipken, Sahra’da yaşayan bir insan için paha biçilemez kıymettir. Bu şekilde ticaret mal ve hizmetlerin değerlerini eşit-

lemenin bir yoludur. İkinci olarak, ticaret üreticilere en iyisini yapabilecekleri mal ve hizmetlerin üretiminde uzmanlaşmalarından kaynaklanan kazançlar sunar. Bu karşılaştırmalı üstünlükten kaynaklanan kazançlardır. Son olarak da, ticaret tüketicilere daha verimli üretim metotlarından kaynaklanan bir takım avantajlar elde etmelerini sağlar. Pazarları dar olan mal ve hizmetleri geniş ölçekte üretmek ekonomik değildir. Ancak büyük ölçekli üretimler maliyetleri düşürerek, mal ve hizmetlerin tüketicilere daha ucuza sunulmasını sağlar”.

A. Smith’in teorisi üzerine David Ricardo tarafından geliştirilen “karşılaştırmalı üstünlükler teorisi” ne göre ise; tam rekabet ve tam istihdam varsayımları altında, malların uluslararası değişim oranının, yurtiçi fırsat maliyetleri oranları arasında olması koşulu ile ülkeler, en düşük fırsat maliyeti ile ürettikleri mallarda uzmanlaşarak ve yurtiçi talebin üzerindeki fazla üretimi ihraç ederek, ticaretten refah kazancı elde edebilirler. Karşılaştırmalı üstünlüklere göre, artan uzmanlaşma sonucu kaynakların bir sektörden diğer bir sektöre yeniden dağıtımı sağlanarak gerçekleşen ticaret artışlarından doğan bu kazançlar “statik kazançlar” olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu kazançlar tek seferlik elde edilmekte, tarife engelleri kaldırıldığında ve yeniden dağılım için daha fazla kaynak kalmadığında sona ermektedir (Thirlwall, 2007: 24). Bu nedenledir ki; ticaretin bu refah artışı yaratan kazançları “statik” ismini almaktadır.

Dinamik kazançlar ise sürekli olarak fayda sağlayan ticaret kazançlarından oluşur. Bu kazançlar, üretim ve kaynak açığını karşılama, iç ekonomideki ürün fazlasına pazar sağlama, ölçek ekonomilerinden yararlanmaya olanak sağlayan geniş bir piyasa hacmi oluşturma, rekabeti arttırma, iç piyasa talebini geliştirme ve ekonomik dinamizm yaratmadır (Seyidoğlu, 1999: 113-114). Ticaretten elde edilen dinamik kazançlar, ticaretin büyüme ve kalkınma üzerindeki olumlu etkilerini içermektedir.

Ölçek ekonomilerinin önemini onaylayan yeni büyüme teorileri, neoklasik kalkınma modellerinde dışsal bir değişken olan teknolojik değişimin içselliğine, ölçeğe göre artan getirilere ve yaparak öğrenmeye (learning by doing) odaklanarak açık bir ekonominin teknolojik ilerlemenin oranını yükseltmek ve üretkenliği arttırarak kalkınmayı arttırabileceğini ileri sürmektedirler. Yeni büyüme teorileri, ekonomik dışa açıklık ile üretim seviyesindeki bir artışın değil, ekonomik dışa açıklık ile üretimin uzun dönemli büyüme oranı arasında bir bağlantı olduğunu ileri sürmektedirler (Subaşat,2004: 201).

Ticari liberalizasyondan elde edilen kazançlar konusunda yapılan birçok çalışma, daha çok ticari dışa açıklığın büyüme üzerindeki etkileri, başka

bir ifade ile dinamik kazançlar üzerinedir. Rodrik tarafından savunulan “dışa açıklığın kalkınma stratejisinin bir parçası olduğu, ama kalkınma stratejisi yerine geçemeyeceği” (Rodrik, 1999: 14) görüşü de bir gerçektir.

2.4. Ticari ve Finansal Dışa Açıklık İlişkisi

Ülkelerin ekonomik anlamda dünya ile entegrasyonunun bir göstergesi ülkenin ticari dışa açıklığı iken, diğer bir göstergesi de finansal dışa açıklığıdır. Finansal dışa açıklık, ticari dışa açıklığa kıyasla çok daha yeni bir araştırma konusu olmasının yanında, ölçüm yöntemleri açısından ticari açıklık ölçüm yöntemleri gibi çeşitli, fakat ticari açıklık kadar üzerinde görüş birliğine varılamamış bir konu değildir.

Bireylerin ve firmaların, fonlarını verimli yatırımlara aktaran kanala finansal sistem denmektedir. Son yıllarda dünya çapında finansal piyasalar büyük değişimler yaşamıştır. 1980’lerden itibaren artan finansal liberalizasyon çabaları ile birlikte gelişmekte olan ülkeler yanında gelişmiş ülkelerde de ortaya çıkan ve özellikle 1990’lı yıllara damgasını vuran finansal krizler, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucu zaman zaman bir bulaşma etkisi yaratarak tüm ülkeleri etkisi altına alabilmektedir. Son yıllarda yaşanan finansal krizler yeni nesil ya da üçüncü nesil kriz teorileri olarak adlandırılmaktadır. Bu kriz teorisi çerçevesinde finansal kriz; ters seçim (adverse selection) ve ahlaki tehlike (moral hazard) problemlerinin kötüye gitmeye başladığı finansal piyasalardaki bir bozulma ve bu bozulma nedeni ile finansal piyasaların fonları en verimli yatırım fırsatlarına etkin bir şekilde dönüştürememesi süreci olarak tanımlanabilmektedir (Mishkin, 1995: 9). Bu şekilde tanımlanan yeni nesil finansal krizlerin asıl nedeni olarak, finansal liberalizasyon çabalarında yaşanan artışla birlikte ortaya çıkan ters seçim ve ahlaki tehlike problemleridir.

Finansal dışa açıklıkla ilgili literatür oldukça geniştir. Bu literatürde kullanılan açıklık ölçüm yöntemlerinin bazıları; brüt sermaye girişleri ve çıkışları toplamının (toplam sermaye akımlarının) GSYİH’ya oranı, finansal varlıkların toplam değerinin GSYİH’ya oranı, cari işlemler dengesinin GSYİH’ya oranı, faiz oranlarında yakınlaşma, doğrudan yabancı yatırım stokunun GSYİH’ya oranı, vb.dir (Günsoy, 2006: 12-13).

IMF 2002 yılı raporuna göre, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, dış ticaretin açıklığı ile finansal açıklık arasında pozitif yönde ve güçlü bir ilişki mevcuttur. İki açıklık arasındaki korelasyon katsayısı, gelişmekte olan ülkelerde 0.66, gelişmiş ülkelerde ise 0.38’dir (IMF, 2002: 111).

Ticari ve finansal açıklık arasındaki ilişkiyi ortaya koyan diğer bir çalışmada da, bağımsız değişken olarak ticari açıklıktaki %10'luk artış yönündeki bir değişimin, bağımlı değişken olarak finansal açıklıkta tüm gelişmekte olan ülkeler için ortalama %2.6 oranında bir finansal açıklık artışına neden olduğu tespit edilmiştir. Ticari açıklığın, kamu borçlanma maliyetini arttırarak, finansal açıklığa neden olduğu çalışmadaki diğer bir bulgudur (Aizenman, 2003: 2-14).

Utkulu ve Kahyaoğlu'nun Türkiye için yaptıkları çalışmada, finansal açıklık ile ticari açıklık arasında asimetrik bir ilişki bulunmuştur. Ticari açıklık büyümeyi olumlu yönde etkilerken, finansal açıklık büyüme hızını yavaşlatmakta ve bu şekilde ticari açıklıkla elde edilen kazançlar finansal açıklıkla kaybedilmektedir (Utkulu ve Kahyaoğlu, 2005: 15). Esasen bu sonuç literatüre ters düşmektedir. Çünkü literatürde genellikle ticari açıklığın finansal açıklığa neden olduğu ve büyümeyi olumlu etkilediği sonuçları yer almaktadır. Ancak derin finansal düzenlemelerin olmadığı ülkelerde yaşanan finansal liberalizasyonun, finansal krizlere neden olduğu da literatürde kabul edilen bir gerçektir*.

3. Ticari Dışa Açıklık Ölçütleri

Küreselleşmenin tanımlanmasında ve küreselleşmenin ne zaman başladığının belirlenmesinde olduğu gibi, ülkelerin ticari açıklığının hesaplanmasında kullanılan ölçütler konusunda da araştırmacılar arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Araştırmacılar tarafından kullanılan çok çeşitli ticari açıklık ölçütü mevcuttur. Bunlar arasında; ihracatın ve ithalatın ayrı ayrı ya da toplam olarak GSYİH'dan aldığı pay (bunu bazı yazarlar ticaret payları, bazıları ise ticaret yoğunlukları olarak adlandırmaktadır), tarife oranları, tarife dışı engeller, fiyat temelli ölçütler, ihracat vergileri ve teşvikleri ve bileşik endeksler sayılabilir.

Wacziarg, ticari açıklık ölçütlerini üç genel kategoriye ayırmaktadır. Bunlar; çıktı ölçütleri, politika göstergeleri ve sapma ölçütleridir. Çıktı ölçütleri, ticaret miktarını ya da ticaretin bileşenlerini tarif eden ölçütlerdir. Ülkenin kurumlarının diğer ülkelere yönelik tavrını ortaya koyan politika göstergeleri, tarife oranları, tarife dışı engeller ve bu koruma politikalarının kullanım oranla-

---

* Finansal liberalizasyon ve finansal kriz ilişkisi için bkz.: Ash Demirgüç-Kunt and Enrica Detragiache, "Financial Liberalization and Financial Fragility", **IMF Working Paper**, No: WP/98/83, June-1998.

rıdır. Sapma ölçütleri ise, gerçekleşen ticaret miktarları ile tahmin edilen serbest ticaret miktarları arasındaki sapmalardır (Wacziarg, 2001: 401-402).

Ticari açıklığı ölçmeye yönelik farklı birçok yöntem test edilmiştir. Bu yöntemlerde kullanılan ölçütler Rose'un sınıflandırması baz alınarak incelenebilir. Rose, ticaret politikasının ölçümünde kullanılan göstergeleri yedi kategoriye ayırmaktadır. Bunlar; ticaret payları, ülke özelliklerine göre ayarlanmış ticari akımlar, tarifeler, tarife-dışı engeller, nitel ölçütler, bileşik endeksler ve fiyata dayanan ölçütlerdir (Rose, 2005: 5).

3.1. Ticaret Payları

Ticari açıklığı hesaplamada en sık kullanılan yöntem ticaret paylarıdır. Bazı yazarlar tarafından "ticaret yoğunluk oranı" olarak da adlandırılan bu ölçü, ihracat ve ithalat toplamının GSYİH'ya oranlanması ile elde edilmektedir. İhracat, ithalat ve GSYİH verilerine kolay ulaşılabilir olması, hatta bazı ülkeler için bu oranın yıllar itibarıyla hesaplanmış ve hazır şekilde bulunması, araştırmacıların açıklık hesaplamalarında bu ölçüyü ele almalarına neden olmaktadır.

Ticaret yoğunluk oranının, çok sık kullanılmasına rağmen, bazı eksik yönleri de mevcuttur. Bu ölçüm yönteminin, ticari akımların yönünün (iç ve dış), başka bir anlamda ülkenin ticari açıklığının ölçüsü değil, ülkenin büyüklüğünün ve küresel pazarlarla bütünleşmesinin bir ölçüsü olduğu düşünülmektedir (David, 2005: 16). Örneğin Dünya Bankası hesaplamalarına göre, 2003 yılında mal dış ticaretinin GSYİH'ya oranı, ABD'de %19, Norveç'te %48, Fransa'da %44, İngiltere'de %39 iken, Çin'de %60, Afganistan'da %28, Azerbaycan'da %73 ve Türkiye'de %48'dir (World Bank, 2007: 1). Elde edilen bu oranlar sonucunda, açıklık oranı yüksek olan ülkeler için daha çok liberal ticari politikalar uyguladığı ya da oranın düşük çıktığı ülkeler için ise dışa kapalı ticaret politikası uyguladıkları yönünde bir görüş bildirmek de hatalı sonuçlara neden olabilmektedir.

Ticaret payları yönteminin bu eksikliğini gidermeye yönelik çalışmalar mevcuttur. Frankel ve Romer, ticaret yoğunluğu ile gelir ilişkisi temelli çalışmalarında, coğrafik özellik çizelgesi belirleyerek (ülkelerin büyüklükleri, ticari partnerlerin birbirlerine olan uzaklıkları, birbirlerine sınır komşusu olup olmadıkları ve tamamen kara ile çevrili olup olmadıkları gibi) coğrafik etkenlerin ticaretle olan bağlantısı üzerinde durmuşlardır (Frankel ve Romer, 1996: 1-33). Alcalá ve Ciccone ise ticaret ve verimlilik ilişkisini inceledikleri

çalışmalarında, “gerçek açıklık” (real openness) dedikleri ölçüyü kullanmışlardır. Yazarlar bunun nedenini şöyle açıklamaktadırlar: “Ticareti yapılmayan malların fiyatları sabitken, yüksek dereceli uzmanlaşma açıklığı artırır, çünkü daha fazla uzmanlaşma daha fazla ithalat yapmayı gerektirmektedir. Fakat yüksek dereceli bir uzmanlaşma aynı zamanda ticareti yapılmayan malların fiyatlarını da arttırarak açıklığı azaltır. Dolayısıyla uzmanlaşma ve açıklık arasındaki ilişki monoton bir ilişki değildir. Monoton olmayan bu ilişki, daha yüksek orandaki açıklığın daha yüksek satınalma gücüne göre ortalama emek verimliliği ile ilişkilendirilmemesi anlamına gelmektedir” (Alcala ve Ciccone, 2004: 617). Bu monoton olmayan ilişkiden dolayı satın alma gücü paritesine göre belirlenen verimlilik artışları ile açıklık oranı elde edilmektedir.

3.2. Düzeltilmiş Ticaret Akımları

Düzeltilmiş ticaret akımları kategorisi, ticaret politikası ölçülerini şekillendirmek için, gerçekleşen ticari akımların, tahmin edilen serbest ticaret akımlarından sapmalarını kullanır. Bu kategoride kullanılan modellerden biri Hecksher-Ohlin teoremi olarak adlandırılan faktör donatımı teorisine dayanmaktadır. Leamer, 53 ülkedeki 183 farklı malın net ticari akışını tahmin etmek için bir faktör modeli kurarak, düzeltilmiş ticari yoğunluk oranını açıklık ölçüsü olarak kullanmıştır. Leamer’a göre, düzeltilmemiş ticari yoğunluk oranları sadece faktör yoğunluğu nedeni ile arzı yüksek olan ülkelerin en açık ülkeler olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Çünkü bu ülkeler, hiçbir engelin bulunmadığı durumda en yüksek ticaret seviyesine sahiptirler. Düzeltilmiş ticari yoğunluk oranı ise kaynak arzındaki farklılıklara izin vermektedir (Leamer, 1987: 4-5).

$$TYO^D = (\sum_j |N_{ij}| - \sum_j |N_{ij}^*|) / GSMH_i$$

TYO^D düzeltilmiş ticari yoğunluk oranıdır. N_{ij} i ülkesindeki j malının gerçekleşen ticari akımını, N_{ij}^* ise model tarafından tahmin edilen ticari akımını ifade etmektedir. N_{ij} ve N_{ij}^* arasındaki farkın GSMH’ya bölünmesinin nedeni ülke boyutunun etkilerini ortadan kaldırmaktır. Başka bir ifade ile modelde GSMH ile ağırlıklandırma yapılmıştır.

Leamer faktör modeli ile tahmin ettiği ticari akımlar ile gerçekleşen ticari akımlar arasındaki farklılığın (Leamer’a göre bu fark ticari engellerin seviyesinin bir göstergesidir ve bu fark ne kadar büyükse ülke o kadar açıktır) GSMH’ya oranını düzeltilmiş ticari yoğunluk oranı olarak ifade etmekte ve bu oranı açıklığın ölçüsü olarak kullanmaktadır (Leamer, 1987: 23-24).

3.3. Tarifeler

Ticari kısıtlayan en etkili ve en sık başvurulan araç olarak tarifeler, kısıtlamaların en doğrudan göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle de ticari açıklığı ölçmede kullanılan araçlardan biridir. Ancak verilere ulaşmanın zor olması yöntemin sıklıkla kullanılmasını engellemektedir. Tarifelerle ilgili olarak kullanılan bazı ölçüm çeşitleri arasında basit ortalama tarife oranları, ağırlıklandırılmış ortalama tarife oranları, tarife gelirlerinin toplam ticarete oranı, tarife gelirlerinin toplam ithalata oranı, efektif koruma oranları, tarifelere konu olan ticaret miktarının toplam ticarete oranı vb. gösterilebilir.

Edwards, açıklık, verimlilik ve büyüme ilişkisini ele aldığı ve dokuz farklı açıklık ölçüsü kullandığı çalışmasında, ölçülerden ikisi (imalat sanayi ortalama ithalat tarife oranları ve uluslararası ticaret üzerindeki tarife gelirlerinin toplam ticarete oranı) tarife temellidir (Edwards, 1997: 12). Dollar ve Kraay, ülkelerin ağırlıklandırılmış tarife oranlarını 1985-1995 dönemi için beşer yıllık olarak incelemiş ve tarifelerin düşme eğiliminde olduğunu gözlemlemişlerdir (Dollar ve Kraay, 2004: 32). Ancak aynı çalışmada bazı ülkeler için tarife oranlarının düşmesine rağmen, dış ticaret / GSYİH oranlarının azaldığı da dikkati çekmektedir.

3.4. Tarife-Dışı Engeller

Tarife-dışı engeller, ticareti yapılan mal ve hizmetlerin fiyatlarını ya da miktarlarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen tarife dışı korumacılık politikalarıdır. Tarifelerin, azalarak da olsa, yoğun kullanımı ve dünya ticaretini büyük oranda kısıtlamasının yanında, bazı ülkeler tarafından kullanılan tarife-dışı engeller, dünya ticaretini çok daha kısıtlayıcı hale getirebilmektedir. Tarife-dışı engellere örnek olarak; ithalat kotaları, gönüllü ihracat kısıtlamaları, sübvansiyon uygulamaları, görünmez engeller vb. gösterilebilir.

Tarife-dışı engellerin ticari açıklığın ölçüm aracı olarak kullanılmalrı doğru bir yöntem olarak kabul edilmemektedir. David'e göre bunun nedenleri; resmi ve şeffaf engeller olmamaları, her bir çeşidin birbirinden çok farklı etkiler yaratabilmesi*, verilerin yeterli düzeyde bulunmamasıdır (David, 2005: 37-39). Bu nedenlerden dolayı, bu ölçüler çoğunlukla çalışmaların dışında tutulmuştur. Tarife-dışı engeller ticari yoğunluğun ve açıklığın öl-

* David'e göre çok yoğun şekilde uygulanan tarife-dışı bir politika, çok yüksek oranda bir koruma gerçekleştirdiği anlamına gelmeyebilmektedir.

çümünde kullanılmasından ziyade, ticari kısıtlamaların varlığını ortaya koymak açısından daha anlamlıdır. Tarife-dışı engellere konu olan ticaretin miktarı net bir şekilde ortaya konabilirse, farklı ticari açıklık ölçülerine ek olarak, tarife-dışı engellere konu olan ticaretin toplam dış ticaret oranı ölçü olarak kullanılabilir.

3.5. Nitel Ölçütler

Nitel ölçüler, sayısal olarak ifade edilemeyen ve modellerde gölge değişken olarak kullanılabilen ölçülerdir. Örneğin; Sachs-Warner'ın endeks kriterleri içerisinde yer alan “sosyalist bir ekonomik sistemin bulunması ve ihracatta kamu tekelinin varlığı” nitel ölçülere örnektir (Sachs ve Warner, 1995: 22). Dollar ve Kraay ise “DTÖ'ye üyeliği” gölge değişken olarak çalışmalarında kullanmışlardır (Dollar ve Kraay, 2001: 3).

3.6. Bileşik Endeskler

Bileşik endeksler, ticari engellerin, ülkenin yapısal özelliklerinin ve kurumsal düzenlemelerinin değerlendirilmelerine dayalı ölçümler içermektedir. Dünya Bankası endeksi ve Sachs-Warner endeksi bu ölçüm yönteminin örnekleridir.

DB'nin 1987 Dünya Kalkınma Raporu'nda, içe ya da dışa yönelim durumlarına göre başka bir ifade ile ticaret politikalarına göre, ülkeler dört sınıfa ayrılmıştır. Bu sınıflandırma şu dört nitel ve nicel kriterlere göre gerçekleştirilmiştir: Etkin koruma oranı – Doğrudan kontrollerin kullanımı – İhracat teşviklerinin kullanımı – Döviz kurunun aşırı değerlendirilme derecesi. 1963-1973 ve 1973-1985 dönemleri için 41 ülke ele alınmış ve bu ülkeler, güçlü şekilde dışa yönelik, ılımlı şekilde dışa yönelik, ılımlı şekilde içe yönelik ve güçlü şekilde içe yönelik ekonomiler olarak sınıflandırılmışlardır. Güçlü şekilde dışa yönelik ülkeler, ticari ve döviz kontrolleri ya hiç olmayan ya da çok az seviyede olan; ılımlı şekilde dışa yönelik ülkeler, engellerin ılımlı şekilde olduğu ülkeler; ılımlı şekilde içe yönelik ülkeler, ticari kontrollerin yaygın olduğu ve yerli üretimin öncelikli olduğu ülkeler; güçlü şekilde içe yönelik ülkeler ise, yerel pazarlar için etkin korumanın yüksek olduğu ve döviz kurunun aşırı değerli olduğu ülkelerdir (World Bank, 1988: 82-83).

Ülkelerin dışa kapalı ya da dışa açıklığını endeks oluşturarak ölçen ünlü çalışmalardan bir diğeri de Sachs and Warner'ın 1995 yılında yaptıkları çalışmadır. Araştırmacılara göre şu kriterleri taşıyan ülkeler ticari açıdan dışa

kapalı olarak değerlendirilmektedir. Dış ticaretin %40'ını ya da daha fazlasını tarife dışı engellere konu olan ticaretin oluşturması, - Ortalama tarife oranlarının %40 ya da daha yüksek olması - 1970 ve 1980'lerin ortalamalarına göre, döviz kurunun karaborsa fiyatının, resmi döviz kurunun %20 ya da daha yüksek oranda üstünde olması - Sosyalist bir ekonomik sisteme sahip olunması - İhracatın büyük bir kısmında kamu tekelinin varlığı. Sachs ve Warner, sıralanan bu kriterlere göre, ülkelere 0 ile 1 arasında değerler vererek, Sachs-Warner Endeksi'ni oluşturmuşlardır. Bu endekse göre ülkeler dışa açıklık sıralamasına girmektedirler (Sachs ve Warner, 1995: 22).

Brahmbhatt ve Dadush ise dört kritere göre bir entegrasyon hızı endeksi oluşturmuşlardır (Brahmbhatt ve Dadush, 1996: 47).

Endeks oluşturarak açıklık ölçümü yapan çalışmaların sayısı oldukça fazladır ve çoğunlukla da tercih edilmektedir. Bunun nedeni açıklığı birçok faktörden etkilenen bir durum olduğunu kabul ederek ölçüm yapmanın, açıklığı tek bir ölçü ile ifade etmekten daha iyi olmasıdır.

3.7. Fiyata Dayanan Ölçütler

Fiyata dayanan ölçüler, ticaret politikalarının yönünü, yurtiçi fiyatların uluslararası fiyatlarla karşılaştırılması ya da karaborsa döviz kuru primi nedeniyle oluşan fiyat çarpıklıkları ile belirlemeye çalışan yöntemdir. Fiyata dayanan ölçülerin, tarife ve tarife-dışı engellerin etkilerini de barındırdıkları* ve akımsal veri oldukları için yorumlanmalarının daha kolay olduğu düşünülmektedir (David, 2005: 29,30).

Bu düşünceye sahip araştırmacılardan biri olarak Dolar, Summers ve Heston veri setindeki tüketici fiyat endekslerini kullanarak reel döviz kuru çarpıklık endeksi oluşturmuş ve türettiği endeks döviz kurunun varsayılmış serbest ticaret düzeyinden, uygulanan ticaret rejimi tarafından ne kadar saptırıldığını ölçmeyi amaçlamıştır. Dolar'ın kullandığı iki endeks, reel döviz kuru çarpıklık endeksi ile reel döviz kurundaki istikrar endeksleridir (Dolar, 1992: 525).

Dolar'ın bu çalışması, ekonominin dışa açıklığı ile ilgili çalışmalarda hem en çok atıfta bulunulan hem de en çok eleştirilen çalışmadır. Dolar'a yönelik en kapsamlı eleştiri Rodriguez ve Rodrik tarafından yapılmıştır.

* Bunun nedeni, yüksek fiyat seviyesindeki ülkelerin, bir süre sonra yüksek korumacı politikalar uygulayan ülkeler haline geldiğinin düşünülmesidir.

Rodriguez ve Rodrik, Dollar'ın kullandığı reel döviz kuru çarpıklık endeksi ile reel döviz kurundaki istikrar endekslerinin dışa açıklığın ne derecede göstergesi olabileceği yönünde eleştiri getirmişlerdir. Rodriguez ve Rodrik'e göre, çarpıklık endeksi; ihracat vergilerinin ve teşviklerinin olmaması, tek fiyat yasaının devamlı olarak gerçekleşmesi ve ulusal fiyat düzeylerinde, taşıma maliyetlerinden ve diğer coğrafik faktörlerden kaynaklı hiçbir sistematik farklılık olmaması koşulları var olursa açıklığın bir ölçütü olabilmektedir (Rodriguez ve Rodrik, 1999: 12). Rodriguez ve Rodrik'e göre bu koşulların aynı anda sağlanması gerçeklere aykırıdır. Daha önce Frankel ve Romer'in çalışması incelenirken ortaya konulduğu gibi; coğrafi faktörler (ve dolayısıyla taşıma maliyetleri) ülkelerin dışa açıklık derecesine etkide bulunmakta, bu nedenle ülkeler arasında farklılıklara neden olmaktadır.

Ticari açıklığı ölçmeye yönelik tekniklerin bu derece çokluğu ve üzerinde görüş birliğine varılamamış olması, araştırmacıların bu teknikler içerisinden seçim yaparken dikkatli olmalarını gerektirmektedir. Asıl sorun belirli bir yöntemin açıklığı kusursuz şekilde ölçüp ölçemediği değil, hangi yöntemin en iyi ölçümü gerçekleştirebileceğidir (Leamer, 1987: 4). Çünkü hiçbir yöntem açıklığı kusursuz şekilde ölçemeyecektir.

4. Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Literatür

Büyüme ve dış ticaret ilişkisini inceleyen ampirik literatür çoğunlukla ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dayanmakta olup, bu çalışmaların ilk örnekleri 1960'lı yıllara uzanmaktadır. Ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisine ilgi, 1990'lı yıllarda artmış ve bu konudaki en ünlü eserler de bu yıllarda ortaya konulmuştur. Ticari açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisiyle ilgili geniş kapsamlı literatüre rağmen, bu konudaki tartışmalar devam etmektedir. Tartışmaların odak noktasını ticari açıklığı ölçmedeki farklılıklar oluşturmaktadır. Bu konudaki en ünlü makaleler; Dollar (1992), Sachs ve Warner (1995), Edwards (1997), Rodriguez ve Rodrik (1999), Frankel ve Romer (1996), Yanikkaya (2003)'ya aittir. Bu temel çalışmalar dışında günümüze kadar gelen çok sayıda ülke örneklili çalışmaları da mevcuttur.

Frankel ve Romer (1996), (İhracat + ithalat) / GSYİH açıklık oranını, coğrafik faktörlerin bir fonksiyonu olarak ele almışlar ve ticari partnerlerin birbirlerine olan uzaklığının ticaret üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu yanında, denize kıyısı olmayan bir ülkenin de ticaretinin az olduğu gibi sonuç-

lara ulaşmışlardır. Coğrafi faktörlerden etkilenen ticari açıklık ile gelir ilişkisinde ise bulunan sonuç, ticaretin geliri arttırdığı yönündedir. Çalışmada, açıklığın coğrafi bileşenleri ve gelir arasındaki ilişkide, ithalat ve ihracat paylarındaki %1 artışın kişi başına düşen milli geliri %2 ya da daha fazla arttırdığı bulgusuna ulaşılmıştır (Frankel ve Romer, 1996: 1-33).

Daha önce bahsettiğimiz DB tarafından gerçekleştirilen çalışma sonucunda, dışa yönelik ekonomilerin ekonomik performansının içe yönelik ülkelerinden çok daha yüksek olduğu bulunmuştur (World Bank, 1987: 82-83).

Brahmbhatt ve Dadush'un dört kritere göre belirledikleri bir entegrasyon hızı endeksi kullandıklarını daha önce belirtmiştik. Brahmbhatt ve Dadush (1996), uluslararası ticaretin GSYİH'ya oranını, doğrudan yabancı yatırımların GSYİH'ya oranını, kredibilite oranını ve üretimin ihracat içerisindeki payını kullanarak, ihracata dayalı hızlı entegrasyon gerçekleştiren ülkelerin daha hızlı büyüdüğü sonucuna ulaşmışlardır (Brahmbhatt ve Dadush, 1996: 47).

Dollar (1992), yukarıda belirtilen endeksi, ekonomide uygulanan dış ticaret politikalarının bir sonucu olarak ekonominin dışa açıklığının bir ölçüsü kabul ederek, dış ticaret büyüme ilişkilerini analiz etme yoluna gitmiştir. Kişi başına GSYİH büyüme oranı bağımlı değişken ve daha önce hesapladığı dışa açıklık endeksinin değişik varyasyonları ile yatırım oranları bağımsız değişkenler olmak üzere bir regresyon denklemi tahmin etmiştir. Yatırım oranlarının katsayısını pozitif ve dışa dönüklük endeksi katsayılarını negatif ve anlamlı bulmuştur. Ancak R^2 oldukça düşük, 0,38 olarak bulunmuştur. Büyüme etkilerinin en yoksul ülkelerde aynı sonuçları verip vermeyeceğini kontrol etmek amacıyla, en yoksul 48 ve 24 ülke için tahminler yapılmış ve nitel açıdan bulguların aynı olduğu ileri sürülmüştür. Yani az gelişmiş ülkelerin, ticaret serbestleştirmeleri, reel döviz kurunun devalüasyonu ve istikrarlı bir döviz kurunun korunmasıyla büyüme performanslarını yükseltebilecekleri ileri sürülmüştür (Tuncer, 2003: 1).

Harrison (1995) tarafından gelişmekte olan ülkeler için açıklık ve büyüme arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmada çeşitli açıklık ölçütleri (ülkelere özgü ticaret ve döviz kuru politikalarından oluşturulmuş olan yıllık ticari liberalizasyon endeksi, tarife ve tarife-dışı engeller kullanılarak hesaplanan liberalizasyon endeksi, karaborsada oluşan döviz kurunun resmi kurdan sapması sonucu oluşan karaborsa primi, GSYİH'dan ticaretin (ihracat + ithalat) aldığı pay, vs..) bir araya getirilmiş (Harrison, 1995: 10) ve açıklık ve büyüme arasındaki nedenselliğin iki yönlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Harrison, 1995: 26).

Yanikkaya (2003), beş kategoride ele aldığı açıklık ölçütlerini (ticaret payları, ortalama tarife oranları, ihracat vergileri ve tarife-dışı engellerden oluşan ticari engeller, ikili ticaret anlaşmaları, karaborsa primi, ve döviz kuru hareketleri) kullanarak (Yanikkaya, 2003: 60-65) ticari açıklık ve büyüme arasında önemli ve pozitif ilişkiyi ortaya koymuştur. Çalışmada elde edilen diğer bir sonuç ise gelişmekte olan ülkelerde ticari engeller ve büyüme arasında da pozitif ilişki olduğudur (Yanikkaya, 2003: 58). Yanikkaya'nın çalışmasının devamı niteliğini taşıyan bir başka çalışmada da hem açıklıkla büyüme arasında hem de ticari engellerle büyüme arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Rruka, 2004: 60).

Edwards (1997), panel veri çalışmasında 1980-1990 yılları için 93 ülkedeki toplam faktör verimliliği ve açıklık ilişkisini incelemiştir. Çalışmada şu üretim fonksiyonu dikkate alınmıştır:

$$Y_t = B_t f(K_t, L_t)$$

Bu eşitlik, GSYİH'nın toplam faktör verimliliğine (B) bağlı olduğunu, toplam faktör verimliliğinin ise fiziksel (K) ve beşeri sermayenin (L) bir fonksiyonu olduğunu göstermektedir. Toplam faktör verimliliğinin büyümesi, beşeri ve fiziksel sermaye sayesinde bilgi stokunun büyümesine bağlıdır. Beşeri sermaye yerel kaynaklarla (eğitimle) ilişkilendirilirken, fiziksel sermaye (gelişmiş ülkelerdeki teknolojik gelişmenin yurtiçinde kullanılması nedeniyle) uluslararası kaynaklarla ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle Edwards, toplam faktör verimliliğindeki büyümenin bağımlı değişken olduğu regresyon analizine 9 farklı açıklık ölçüsünü (Sachs ve Warner açıklık endeksi, Dünya Bankası'nın dışa yönelim endeksi raporu, Leamer'in açıklık endeksi, ortalama kara borsa primi, imalat sanayindeki ortalama ithalat vergisi, tarife-dışı araçların ortalama kapsamı, uluslararası ticaretteki sapmaları ölçen Heritage kurum endeksi, toplam ticaret vergilerinin toplam ticarete oranı, Wolf'un ithalat sapma endeksi) barındıran özgün açıklık endeksini de bağımsız değişken olarak dahil etmiştir. Edwards, regresyon analizi sonucunda dışa daha açık olan ülkelerin toplam faktör verimliliklerindeki artışın diğer ülkelere göre daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır (Edwards, 1997: 1-14).

İncelenen bu çalışmalar dışında pek çok bilimsel araştırma bulunmakta* ve çoğunlukla ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki elde edilmektedir.

* Ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen diğer çalışmalar için bkz. Sinem Yapar Saçık, "Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1980-2006)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, SÜ SBE İktisat ABD, Konya, 2008.

Sonuç

Ticaret – büyüme ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar, ihracat – büyüme ilişkisinden, ticari dışa açıklık – büyüme ilişkisine doğru ilerlemiştir. Ticari dışa açıklık, pek çok değişken ile ilişkilendirilen ve geniş bir kavram olmakla birlikte, ticaret – büyüme ile ilgili bilimsel çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. “Serbest ticaret mi, korumacılık mı?” sorunsalının temel oluşturduğu çalışmalarda da çeşitli ticari açıklık ölçütleri ele alınarak ticari dışa açıklığın büyüme üzerindeki etkileri test edilmiştir. Bu çalışmalarda, ticari dışa açıklığın büyüme üzerinde pozitif etkileri olduğu sonucu çok sık elde edilen bulgu olmakla birlikte, korumacılığın da ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkileri olduğu şeklinde sonuca ulaşan çalışmalara da rastlamak mümkündür. Küreselleşme süreci, sadece liberalizasyonu getirmemiş, bununla birlikte, farklı yeni korumacılık önlemlerinin de doğmasına neden olmuştur. Bu durum, özellikle gelişmiş ülkeleri, DTÖ ilkeleri dışına çıkmadan korumacılık politikaları uygulamaya yöneltmiştir.

Kaynakça

- Adda, J. (2003), *Ekonominin Küreselleşmesi*, Sevgi İnci (Çev.), İletişim Yayınları, 2.B., İstanbul.
- Aizenman, J. (2003), “On The Hidden Links Between Financial and Trade Opening”, *NBER Working Paper Series*, No: 9906, <http://papers.nber.org/papers/w9906>, 14.08.2007.
- Alcala, F. ve Ciccone, A. (2004), “Trade and Productivity”, *The Quarterly Journal of Economics*, 119 (2), ss.613-646.
- Aslan, N. (2005), “Dünya Ekonomisinde Gelişmeler: Küreselleşme”, *Ekonomik Entegrasyon*, Osman Küçükahmetoğlu, Hazma Çeştepe ve Şevket Tüylüoğlu (Ed.), Ekin Kitabevi, 1.B., Ankara, ss.5-22.
- Baldwin, R. E. ve Martin, P. (1999), “Two Waves of Globalisation: Superficial Similarities, Fundamental Differences”, *NBER Working Paper*, No: 6904, <http://www.nber.org/papers/w6904>, 11.06.2007.
- Bolay, S. H. (2002), “Küreselleşme ve Milli Kültürler”, *Küreselleşme*, Ufuk Kitapları, 1.B., İstanbul, ss.55-69.
- Brahmbhatt, M. ve Dadush, U. (1996), “Disparities in Global Integration”, *Finance and Development*, 33-3, ss.47-50.
- Çeştepe, H. (2005), “Dünya Ticaretinin Serbestleştirilmesi: GATT’tan Dünya Ticaret Örgütü’ne”, *Ekonomik Entegrasyon – Küresel ve Bölgesel Yaklaşım*, Osman Küçükahmetoğlu, Hamza Çeştepe ve Şevket Tüylüoğlu (Ed.), Ekin Kitabevi, 1.B., Bursa, ss.203-223.
- David, H. L. (2005), *So Many Measures of Trade Openness and Policy: Do Any Explain Economic Growth?*, Claremont Üniversitesi’ne Sunulan Doktora Tezi, UMI No: 3179497, California.
- Demirgüç, K. A. ve Detragiache, E. (1998), “Financial Liberalization and Financial Fragility”, *IMF Working Paper*, No: WP/98/83.

- Dollar, D. ve Kraay, A. (2001), "Growth is Good for the Poor", *The World Bank Policy Research Working Paper*, No: 2587.
- Dollar, D. ve Kraay, A. (2004), "Trade, Growth and Poverty", *The Economic Journal*, 114, ss.22-49.
- Dollar, D. (1992), "Outward-oriented Developing Economies Really Do Growth More Rapidly: Evidence from 95 LDCs, 1976-1985", *Economic Development and Cultural Change*, 40: 3, ss.523-544.
- Edwards, S. (1997), "Openness, Productivity and Growth: What Do We Really Know?", *NBER Working Papers*, No: 5978, <http://papers.nber.org/papers/w5978>, 12.06.2007.
- Frankel, J. A. ve Romer, D. (1996), "Trade and Growth: An Empirical Investigation", *NBER Working Papers*, No: 5476, <http://papers.nber.org/papers/w5476>, 12.06.2007.
- Günsoy, B. (2006), *Küreselleşmenin Ölçülmesinde Sistemik Yaklaşımlar: Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, İmaj Yayınevi, 1.B., Ankara.
- Harrison, A. (1995), "Openness and Growth: A Time-Series, Cross-Country Analysis For Developing Countries", *NBER Working Paper Series*, No: 5221.
- Hirst, P. ve Thompson, G. (2006), "Küreselleşme – Gerekli Bir Mit mi?", Nasuh Uslu (Çev.), *Küreselleşme Okumaları*, Kudret Bülbül (Ed.), Kadim Yayınları, 1.B., Ankara, ss.25-41.
- IMF (2002), *World Economic Outlook*, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2002/02/pdf/chapter3.pdf>, 23.08.2007.
- Kazgan, G. (2005), *Küreselleşme ve Ulus-Devlet - Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4.B., İstanbul.
- Kongar, E. (2002), *Küresel Terör ve Türkiye*, Remzi Kitabevi, 6.B., İstanbul.
- Leamer, E. E. (1987), "Measures of Openness", *UCLA Working Paper*, No: 447.
- Mishkin, F. S. (1995), "Preventing Financial Crises: An International Perspective", *NBER Working Paper Series*, No: 4636, <http://papers.nber.org/papers/w4636>, 22.08.2007.
- Modelski, G. (2006), "Küreselleşme", Kudret Bülbül ve Refik Yasılkaya (Çev.), *Küreselleşme Okumaları*, Kudret Bülbül (Ed.), Kadim Yayınları, 1.B., Ankara, ss.193-201.
- Moore, M. (2003), *Sınırların Olmadığı Dünya*, Aytül Özer ve Yeşim Türkmenoğlu (Çev.), CSA Yayın Ajansı, 1.B., İstanbul.
- Oran, B. (2000), *Küreselleşme ve Azınlıklar*, İmaj Yayınevi, 3.B., Ankara.
- Rodriguez, F. ve Rodrik, D. (1999), "Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic's Guide to the Cross-National Evidence", *NBER Working Papers*, No: 7081, <http://www.nber.org/papers/w7081>, 22.08.2007.
- Rodrik, D. (1999), *Küreselleşme Sınırı Aştı mı?*, İzzet Akyol ve Fatma Ünsal (Çev.), Kızılelma Yayıncılık, 1.B., İstanbul.
- Rodrik, D. (1999), *Yeni Küresel Ekonomi ve Gelişmekte Olan Ülkeler: Dışa Açılma Nasıl Gerçekleştirilmeli?*, Sultan Gül (Çev.), Sabah Kitapları, 1.B., İstanbul.
- Rose, A. K. (2005), "Do WTO Members Have A More Liberal Trade Policy?", *NBER Working Papers*, No: 9347, <http://www.nber.org/papers/w9347>, 30.05.2007.
- Rruka, D. (2004), "Decoding The Effects of Trade Volume and Trade Policies on Economic Growth: A Cross-Country Inversitagon", *EconWPA International Trade Series*, No: 0405003, <http://www.econpapers.repec.org/paper/wpawuwpit/0405003.htm>, 02.11.2006.
- Sachs, J. D. ve Warner, A. (1995), "Economic Reform and the Process of Global Integration", *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, ss.1-118.

- Seyidoğlu, H. (1999), *Uluslararası İktisat-Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Yayınları, 13.B., İstanbul.
- Subaşıat, T. (2004), "Ticaret ve Kalkınma", *Dünya Ekonomisinde Bütünleşme Hareketleri ve Türkiye: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Nihal Mızrak Yıldırım (Ed.), Siyasal Yayınevi, Ankara, ss.181-228.
- Şenses, F. (2004), "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?", *Kalkınma ve Küreselleşme*, Saniye Dedeođlu ve Turan Subaşıat (Ed.), Bağlam Yayınları, 1.B., İstanbul, ss.13-54.
- Tağraf, H. (2002), "Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, ss.33-47.
- Thirlwall, A.P. (2007), "Trade, Balance of Payments and Exchange Rate Policy in Developing Countries", <http://www.kent.ac.uk/economics/staff/at4/Trade-BalofPay.doc>, 18.07.2007.
- Tuncer, İ. (2003), "Gelişmekte Olan Ülkelerde Büyüme-Dış Ticaret İlişkilerini Konu Alan Bazı Ampirik Çalışmalar Üzerine", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 3, <http://www.e-sosder.com/dergidetay.php?id=61>, 22.08.2007.
- Tupy, M. L. (2005), "Trade Liberalization and Poverty Reduction in Sub-Sahara Africa", *Policy Analysis*, No: 557, <http://www.cato.org/pubs/pas/pa557.pdf>, 18.07.2007.
- United Nations Conference on Trade and Development (2007), *UNCTAD Handbook of Statistics - 2006*.
- United Nations Statistics Division (2007), <http://unstats.un.org/>.
- Utkulu, U. ve Kahyaoğlu, H. (2005), "Ticari ve Finansal Açıklık Türkiye'de Büyüme Ne Yönde Etkiledi?", *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, No: 2005/13.
- Wacziarg, R. (2001), "Measuring the Dinamic Gains from Trade", *The World Bank Economic Review*, 15 (3), ss.393-429.
- World Bank (2007), *World Development Indicators Online*, <http://ddp-ext.worldbank.org/ext/DDPQQ/member.do?method=getMembers&userid=1&queryId=135>, 15.08.2007.
- World Bank (1988), *World Development Report 1987*, http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/1987/06/01/000178830_98101911073518/Rendere d/PDF/multi0page.pdf, 12.06.2007.
- World Trade Organization Statistics Database (2007), <http://stat.wto.org/>.
- Yanıkaya, H. (2003), "Trade Openness and Economic Growth: A Cross-Country Empirical Investigation", *Journal of Development Economics*, 72, ss.57-89.
- Saçık, S. Y. (2008), "Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1980-2006)", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, SÜ SBE İktisat ABD, Konya.
- Yeldan, E. (2004), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İletişim Yayınları, 10.B., İstanbul.
- Yılmaz, A. (2004), *İkinci Küreselleşme Dalgası – Kavram, Süreç ve Sorunlar*, Vadi Yayınları, 1.B., Ankara.